

UDK 371.12:159.923
159.953.5–057.874

SAŠA VEKIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

ULOGA NASTAVNIKA I MOGUĆI FAKTORI USPEHA U PROCESU UČENJA

1. UVOD

Samo razmišljanje o tome kako postati dobar nastavnik podrazumeva i približavanje odgovoru koji nikako ne može biti sadržan u okviru jedne definicije ili formule. Jedini mogući okvir nalazi se u samom razredu, dok se odgovor može menjati sa individualnim profilom učenika svake nove generacije. Ipak, jedan deo odgovora nalazi se u iznalaženju načina da se predvide i preduprede pojave koje su oduvek istim intenzitetom remetile postizanje uspeha kod dece, njihov intelektualni razvoj, i razvijanje jedinstvenih unutrašnjih potencijala. U kojoj meri je nastavnik spreman da se suoči sa činjenicom da upravo metode koje primenjuje mogu generisati negativne pojave, utoliko će biti bliže odgovoru. Ukoliko postoji svest o tome šta je zaista potrebno deci i kakva je prava priroda njihove reakcije u odnosu na određeni sistem obrazovanja, vaspitanja i odnosa u školi, ukoliko postoji volja da se to otkrije, bez obzira na utvrđene stavove i opšta verovanja, onda je ono što je suštinsko u tom odgovoru već pronađeno.

Potrebna je korenita promena u pristupu učenju, odnosno, podučavanju, što, pre svega, podrazumeva upoznavanje nastavnika sa najboljim načinima na koje dete može da uči, i otkrivanje unutrašnjih procesa kod dece koji mogu imati i neke opšte elemente ali i jedinstvene karakteristike; moglo bi se reći da je neophodno poznavanje osnovnih psiholoških pojava, ali ono što je od izuzetnog značaja jeste napraviti „korak dalje“ u odnosu na postojeće definicije, znanja, pretpostavke, u pokušaju uvida u osetljive, sofisticirane moduse ljudskog učenja i razvoja. Taj „korak dalje“ pretpostavlja svesnost da postojeća znanja o funkcionisanju ljudskog uma, psihe, emocija, na primer, nisu još uvek velika, ili bar dovoljna, kako bi moglo da se utiče da slika današnjeg sveta bude nešto lepša a ljudi srećniji i uspešniji (bilo bi izuzetno arogantno i nerealno tvrditi suprotno). Takođe, postojeća dostignuća i znanja nemaju dovoljno široku primenu, jednim delom, zbog neobaveštenosti (i to u eri visoko razvijenih komunikacionih tehnologija) i neprikladnog stava da

78

postojeće ne treba menjati (što je u suprotnosti sa evolutivnim tokovima koji prožimaju i sve vidove ljudske delatnosti), a drugim delom, zbog nepostojanja fleksibilnog sistema u različitim društvenim okolnostima i nedostatka svesti o tome da je uloga nastavnika daleko važnija i kompleksnija od onoga što se smatra i iskazuje u postojećim floskulama. Ipak, sve ovo ne znači da nastavnik mora da se usavršava i u okviru nekih drugih nauka (što samo po sebi ne bi bilo loše), niti da radi neki dodatni posao koji bi ga još više opteretio (mada sam posao ne treba da bude opterećenje, što, između ostalog, može zavistiti i od umešnosti samog nastavnika): dovoljno je pronaći potrebno vreme za razgovor i upoznavanje dece, za proširenu komunikaciju koja pomaže učvršćivanje odnosa i van uskih okvira časova, i koja daje neophodnu informaciju o mogućim načinima za prevazilaženje naizgled teških ili nerešivih prepreka. Vrlo često potrebno je primeniti nešto o čemu nigde nije ništa napisano a što instinkt ili razum nalažu kao dobro rešenje u tom trenutku. Deca nedvosmisleno pokazuju ispravnost, prihvatljivost i domet nastavne metode.

Mnogi nastavnici (a i roditelji čiji je uticaj od posebne važnosti) odbacuju mogućnost da mogu učiti od dece i da ona već poseduju određene karakteristike, koje se u većoj ili manjoj meri pripisuju samo odraslima: osećaj odgovornosti, koji ispoljavaju ako im se ukaže poverenje, težnju za istraživanjem, intuitivnu opreznost, ali i bes, ljutnju, povredjenost ako osećaju da se nepravredno postupa sa njima. Za mnoge roditelje i nastavnike postojanje prava deteta je nejasna i nepotrebna kategorija; potrebno je uzeti u obzir činjenicu da je istinsko poverenje u dete gotovo nepostojeće, a vaspitanje i podučavanje se svode na ispunjavanje unapred pripremljenih, „proverenih“ obrazaca ispravnog ponašanja i odgovora, čime odrasli pokušavaju da postignu svoj cilj, koji obično ne odgovara prirodi deteta i njegovim afinitetima; najrazornije osećanje koje se u takvim neuravnoteženim uslovima javlja kod dece je strah.

2. O STRAHU

Strah od pritiska, neprijatnosti, nepoznatog i stranog je jedno od osnovnih ljudskih osećanja; ako biva neprestano podstican, na različite načine, u neprirodnom, otežavajućim okolnostima, u sredini koja se ne može razumeti, sa kodovima koji se ne mogu protumačiti, kada se kreativnošću ne može sublimirati u nešto drugo ne tako preteće, strah postaje generator svih onih vrsta ponašanja koja se karakterišu kao neprimerena, neprihvatljiva, destruktivna ili autodestruktivna. Strahovi kod nastavnika, čiji uzroci mogu biti brojni (od traumatičnih životnih situacija do neiskustva ili specifičnog iskustva iz njihovih školskih dana), mogu oblikovati odnos prema učenicima, koji nikako ne može biti adekvatan ili harmoničan. Kada će se strahovi aktivirati kod dece, u kojoj meri će se razviti, koliko dugo će biti prisutni, kakve inhibicije će stvoriti, zavisi od velikog broja faktora koji se najvećim delom odnose na uticaj roditelja, okoline i, svakako, nastavnika i škole u kojoj dete često provodi najveći deo vremena. Strahovi koji su se razvili u dečijem uzrastu delovaće i mnogo godina kasnije, a njihova eventualna razgradnja je ozbiljan problem i dugotrajan proces koji nema samo jedno moguće rešenje.

Ipak, nastavnici daleko lakše mogu da rešavaju problem svojih strahova, jer mogu imati dovoljno znanja, potrebnih informacija, i samosvesti da urade ono što je potrebno kako bi učionica, za sve, postala sigurno i inspirativno mesto. Za ovo je neophodno imati i dosta hrabrosti i iskrenosti, pre svega prema sebi – to je, ipak, najteže.

Strah sprečava razvoj inteligencije kod dece i predstavlja nevidljivo breme koje usporava ili zaustavlja njihovo napredovanje i razmišljanje, predstavljajući, na neki način, vrstu zamagljenog stakla kroz koje deca posmatraju svet, pred prozorom koji ne mogu sama da otvore, u maloj sobi (ili učionici) iz koje sama ne mogu lako izaći ili pobeći (što se kasnije i može desiti i što je postalo čest motiv u savremenoj literaturi i filmovima koji opisuju mlade buntovnike). Na žalost, strah, koji kod mnoge dece izaziva otežavanje razmišljanja i povlačenje u sebe (mada ima i suprotnih efekata, kada nastupa agresivnost), za neke nastavnike znači olakšavajuću okolnost koja im pomaže da održavaju lažnu disciplinu, stvarajući, pri tom, iskrivljenu sliku onoga što bi zaista trebalo da predstavlja disciplinu u razredu – disciplinovan razred je mesto u kome deca dele sa nastavnikom odgovornost, bez bojazni učestvuju u različitim aktivnostima koje ih postepeno dovode do informacija, činjenica, odgovora, koji tako bivaju usvojeni, prihvaćeni i istinski naučeni, zatim, bez ustručavanja postavljaju mnogobrojna pitanja, koja su najsigurniji put da se novootkriveno znanje zadrži u pamćenju.

Kao prepreku za stvaranje više prostora za aktivno učešće dece prilikom realizovanja nastave, neki nastavnici spominju malu količinu vremena koje imaju na raspolaganju. Ipak, taj problem vremena, između ostalog, javlja se često i zbog nestrpljivosti, apatije, ili rigidnog stava nastavnika koji nema nimalo volje da primenjuje neke od metoda kojima se na kreativan način može preraspoređivati raspoloživo vreme i pronalaziti trenuci koje bi dete koristilo za razmišljanje o određenoj temi ili adekvatnom odgovoru, bez bojazni da će biti oštro prekoreno zbog eventualne greške, bez pritiska da mora dati kakav-takav odgovor jer će, u suprotnom, slika o njemu postati negativna, takode, bez straha da će biti ismevano od strane drugih učenika. Stvaranju takve atmosfere u razredu, koja je ispunjena tenzijom, može umnogome (aktivno) doprinositi i nastavnik, svojom pasivnošću ili pogrešnim shvatanjem da kompeticija znači podsticaj, da su strah i tišina osnova discipline, a da sve ovo skupa omogućava učenje kod dece. Koliko li samo dragocene kreativne energije izgube ona deca koja uspevaju da se prilagode ovakvom sistemu?! Koliko njihov jedinstveni mentalni sklop i emocije bivaju narušeni, ili oblikovani prema nekim već pripremljnim šablonima?! Koliko toga izgube ona deca koja ne uspeju da se prilagode?!

Zbog takmičarskog okruženja, stresnih uslova, konfuzije, zbog neprestanih očekivanja da ispunjavaju kriterijume koje ne razumeju, zbog nedostatka samopouzdanja, mnoga deca pribegavaju različitim strategijama samoodbrane, izbegavanja, snalaženja, glume¹, a neverovatna raznovrsnost tih strategija govori u prilog činjenici da je dečija kreativnost ogromna, ali u tim slučajevima, na žalost, jedino usmerena na pronalaženju i održavanju sigurnosti. Pretvaranje škola u svojevrzne arene gde najjači uspevaju ali ne i oni

čija priroda ne može da odgovori takvoj vrsti izazova, lišava društvo velikog broja talentovanih ljudi, čije se sposobnosti neće razviti (ili se to dešava retko u posebnim okolnostima), stvarajući, pri tom, nesrećne, neispunjene, nervozne i uplašene ljude, koji su svesno ili nesvesno usmereni u pogrešnom pravcu.

3. NEINTELEGENCIJA I LENJOST

Ono što se olako definiše kao neinteligencija kod dece, pre svega, kada se govori o njihovom učinku u školi, jeste zapravo reakcija na ogroman broj zahteva bez adekvatnog objašnjenja, kao i na okolnosti koje deca doživljavaju kao preteće ili krajnje neprijatne. Neminovne greške koje deca prave karakterišu se kao teški promašaji ili nešto zbog čega se treba stideti, što nikako ne može biti podsticaj za dete i što nanosi ogromnu štetu; greške, u ovom slučaju, ne treba da imaju negativno značenje, jer predstavljaju *pomak* u odnosu na polaznu tačku, jer je napravljen voljni korak ka nalaženju rešenja, koje je bliže, jer ono što je netačno otkriveno je, ili je obeleženo kao takvo, i svaki sledeći korak ojačaće samopouzdanje, koje je neophodni pokretač u dolaženju do cilja. Ono što se samostalnim otkrićem nauči, odnosno, uz nenametljivu pomoć, bez neprestanih pridika i malih ili velikih kazni zbog mogućih grešaka, ostaće u pamćenju jer dete takav vid učenja doživljava kao nešto što se tiče njega samog, i samog života, koji ne predstavlja nešto od čega treba zazirati i što donosi samo teškoće i neprijatnost, a čije otkrivanje i razumevanje, uvek, potpuno zaokuplja pažnju. Uostalom, šta bi se dogodilo ako bi dete koje tek uči da hoda bilo izloženo prekorima, bez prestanka ili dovoljno često, zbog svojih nesigurnih ili „pogrešnih“ koraka?! Odrastanje (taj proces možda se nikada i neće završiti) bi bilo ispunjeno bolom, strahom i anksioznošću, baš onako kako se mnoga deca osećaju u razredu, a sigurno je i da to dete nikada ne bi naučilo da pravilno hoda, da s lakoćom odgovara na izazove i samo sebi bude čvrst oslonac, baš kako se velikom broju dece dešava u mnogim razredima gde ne razvijaju svoje intelektualne potencijale jer se od njih traži nešto drugo: memorisanje što većeg broja podataka, čija se važnost i značenje najčešće ne razume a koji će zbog toga biti zaboravljeni, ali i zbog činjenice da je njihovo „učenje“ praćeno monotonijom, tenzijom, strahom, što skupa čini jedno veliko neprijatno životno iskustvo koje što pre treba ostaviti iza sebe, iako će posledice ostati. Deca *postaju* neinteligentna; najveća kreativnost nalazi se kod najmlade dece, jer još uvek njihovo razmišljanje, ponašanje, emocije, nisu previše uslovljeni očekivanjima, strahom, željama, predrasudama, nestrpljenjem, nerazrešenim situacijama odraslih.

Posmatranjem dece različitog uzrasta, može se primetiti da su neprestano aktivna i zaokupljena različitim stvarima: istraživanjem okoline, sticanjem novih iskustava, igrom koja je u osnovi svih aktivnosti – modus operandi (može se reći da je igra i modus vivendi).

Prema rečima Džona Holta, ako posmatramo bebu, primetićemo da:

Većina njenih eksperimenata, njenih nastojanja, da predvida i savladuje svoje okruženje ne uspeva. Ali, ona se nipošto ne zaustavlja, nimalo

obeshrabrena. Možda je to zbog toga što sa neuspehom nije povezana kazna, osim one koju nalaže priroda – obično, ako pokušate da stanete na loptu, pašćete. Beba ne reaguje na neuspeh onako kako to čine odrasli, čak ne ni na način petogodišnjeg deteta, jer još uvek nije prinudena da zbog neuspeha oseća stid, osramoćenost, da je počinila zloдело. Za razliku od starijih od nje, ona nije zaokupljena time kako da zaštiti sebe od svega što nije lako i dobro poznato. (Holt 1984: 112)²

Ta potreba dece za igrom, aktivnošću, otkrivanjem i razumevanjem novog, govori u prilog tvrdnji da se lenjost, zbog koje mnoga deca nepravedno bivaju okrivljena od strane odraslih, ne nasleđuje, niti se nosi u sebi iz nekih neobjašnjivih razloga ili zbog nečijih navodnih „loših“ karakternih crta – ona se stiče. Zanemarivanje ličnosti deteta može biti jedan od uzroka reakcije koja se opisuje kao lenjost; ali, takode, razlozi su i gušenje motivacionih impulsa koji mogu biti jedinstveni (što se događa jer se ne uklapaju u planove odraslih) i vrlo često, represivno i strahom ispunjeno vaspitanje, opresivno obrazovanje, koje nije po meri deteta već je prevashodno usmereno na ispunjavanju normi i regulativa. Lenjost je reakcija na nepotrebna ograničenja, sputavanje u ispoljavanju interesovanja, mehanički način rada, emotivnu neispunjenost, nepostojanje izazova, duhovni umor – lenjost je krajnja nemotivisanost.

Često pokazivanje neznanja i nezainteresovanosti ne treba prihvatati kao pasivnost ili, u još drastičnijem slučaju, kao pomanjkanje inteligencije, ili, čak, kao drskost prema nastavnicima; zid koji mnoga deca tako uspešno naprave između sebe i drugih je ništa drugo do sigurnost koja im nedostaje u okruženju gde postoje nerealna očekivanja i strogi zahtevi za prilagodavanjem određenom sistemu ili autoritetu, koji ne pruža jasan putokaz i čvrst oslonac i, neprestano, nameće neophodnost dostizanja visokog mesta na određenoj lestvici – to je uistinu zid koji blokira i njih same, i predstavlja poruku, ili pokušaj jednog iskrivljenog komuniciranja sa sredinom koja se doživljava kao neprijateljska i nehumana.

4. O USPEHU

Trebalo bi redefinisati sam pojam uspeha, koji se u današnjim društvenim okolnostima, na žalost, svodi na prilično vulgarnu, ograničenu, nepreciznu i slobodno se može reći, za decu ponižavajuću definiciju. Detetu bi trebalo ukazati na činjenicu da su *svi* njegovi pokušaji, želje, volja, zainteresovanost ka spoznaji sveta, samospoznaji, otkrivanju i ispunjenju ličnih potencijala i potreba, delovi jednog velikog uspeha, koji će predstavljati srećan i ispunjen život. To ukazivanje ne predstavlja iščitavanje i učenje ni ove niti bilo koje druge definicije uspeha već svakodnevno ohrabrivanje, pravovremeno pomaganje, igru čija je osnova kooperativnost, a ne bespoštedna kompeticija, zatim, komunikaciju i poverenje, mogućnost da dete napravi izbor na osnovu znanja i informacija koje ima (jer će i kasnije u životu biti u prilici da pravi određene izbore i donosi odluke), ali i spremnost da se uči od samog deteta o najboljem načinu samoostvarivanja,

i metodama podučavanja koje će biti zadovoljstvo i izazov, a ne prisila i teret. Neuspeh, zapravo, pripada nastavnicima koji zanemaruju sve ovo kako bi se strogo držali oprobanih, tradicionalnih metoda, „jer su mnoge generacije tako stasale“. Nepoznavanje nekog drugačijeg pristupa ili nedostatak svesti da je tako nešto potrebno nisu jedini razlozi zbog kojih se ne priznaju potrebe za periodičnim promenama (koje su, uostalom, i osnovna karakteristika svega u prirodi kojoj i sami pripadamo) i zbog čega se zanemaruje individualnost učenika, insistira na hijerarhiji umesto na kompaktnoj celini, umanjuje prostor ka samostalnim istraživačkim koracima koji utvrđuju otkriveno saznanje; tokom svog školovanja, mnogi nastavnici su usvojili jednodimenzionalni, linearni kod obrazovanja utemeljen na autoritarnim principima, te sami ne mogu napraviti iskorak u odnosu na kakvu-takvu sigurnost i (prividnu) razumljivost postojećeg, pogotovo u uslovima kada je potrebno pokazati i izvesnu dozu hrabrosti u sredini koja po inerciji promenu doživljava kao digresiju, lutanje, pretnju, ili je opterećena finansijskim, etičkim, organizacionim i mogućim političkim poteškoćama. Tako se razvija regresivni trend u društvu, koje tehnički i ekonomski može da se razvija ali koje stagnira na jednom opštem duhovnom polju, postaje sve više emotivno nezrelo, ali i autodestruktivno jer, pre svega, ne uspeva da razvije autentičnost, kao obeležje onog što je realno i neponovljivo u čoveku, empatiju, koja je jedan od glavnih atributa humanosti, i poštovanje kao preduslov za bilo kakve pozitivne odnose; prema mišljenju američkog psihologa Karla Rodžersa (Carl Rogers), autentičnost, empatija, i poštovanje su karakteristike koje bi i dobar nastavnik morao da ima (Scrivener 1994: 8), odnosno, trebalo bi da nastoji da ih razvije u sebi, a time će se stvoriti ne samo mnogo povoljniji uslovi u kojima deca mogu da postignu maksimum, već će ove osobine početi i sama da razvijaju u sebi, što će, svakako, uticati da postanu istinski uspešni i srećni ljudi, koji će, u široj perspektivi, stvoriti mnogo konstruktivnije i rafiniranije odnose u društvu.

5. MOGUĆI ZAKLJUČCI

Potrebno je biti svestan ličnosti svakog učenika, njegovih očekivanja, psihološkog stanja ili okolnosti koje utiču na loše ili dobre rezultate; takođe potrebno je imati na umu i uticaj sredine i eventualni, neadekvatni uticaj roditelja.

Motivacija je jedan od osnovnih faktora u postizanju uspeha. Ako se uzme u obzir pretpostavka da kultura društva obuhvata sve oblike ljudskog stvaralaštva (jezik, umetnost, tehnička dostignuća, uopšte način življenja), svakako je moguće pronaći načine da se stanje nemotivisanosti u učenju na različite načine promeni ili da se instrumentalna motivacija (puko dolaženje do cilja) unapredi u viši stepen motivisanosti, koji donosi najbolje rezultate-integrativnu motivaciju, jer interesovanja kao takva su integrativni deo svake ličnosti, različite kulturne vrednosti u modernom svetu se prožimaju, a pronalazanjem razloga za nemotivisanost učenika ili ograničenu motivisanost (kao što je instrumentalna motivacija), pronalazimo i put ka njihovoj

zainteresovanosti koji se prelazi postepenim otkrivanjem i ukazivanjem na zanimljive i važne aspekte koji se tiču samog učenika, pozitivnim, ohrabrujućim, nenametljivim ali i sigurnim pristupom nastavnika u procesu otkrivanja mogućnosti za učenike i podsticanju samostalnog pronalaženja sopstvenih interesovanja i motivacionih impulsa.

Potreban je stalan rad nastavnika na sebi; to se odnosi ne samo na proširivanje znanja o onome što se predaje, već i na stvaranje harmoničnih odnosa kroz interakciju sa svojim razredom, i suočavanje (ne i sukobljavanje) sa različitim potrebama i profilima učenika u okviru postojećeg sistema sa svim njegovim manama i prednostima.

Bez obzira na mnogobrojne reforme u sistemu obrazovanja ili na promene koje se mogu videti u školama različitog profila i pristupa, svaka ključna, istinska promena koja donosi nešto bolje svodi se na individualni pristup nastavnika. Nijedan loš sistem ne može biti tako velika prepreka da se ne može postići uzajamno poverenje i razumevanje nastavnika i učenika; nijedan dobar sistem ne može takve odnose tako dobro urediti kao što to može sam nastavnik.

Pooštreni kriterijumi samo će još više učvrstiti strah i postojeću reakciju; kazna ne predstavlja pomoć, već nemoć, nemar i neuspeh onog koji je izriče, i još veću nevolju za onog koji je prima.

Deca, zapravo, pokazuju da se jednom problemu može prići na mnogo različitih načina, čime se već otvaraju mogućnosti i za pronalaženje odgovora na pitanja koja odrasli još uvek ne mogu precizno da formulišu.

1 Upor. takode Holta (Holt 1984 : 22).

2 Most of her experiments, her efforts to predict and control her environment, don't work. But she goes right on, not the least daunted. Perhaps this is because there are no penalties attached to failure, except nature's – usually, if you try to step on a ball, you fall down. A baby does not react to failure as an adult does, or even a five-year-old, because she has not yet been made to feel that failure is shame, disgrace, a crime. Unlike her elders, she is not concerned with protecting herself against everything that is not easy and familiar.

LITERATURA:

- Harmer, J. 1998. *How To Teach English*. Harlow: Longman.
 Holt, J. 1984. *How Children Fail*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd
 Scrivener, J. 1994. *Learning Teaching*. Oxford: Heinemann.

SUMMARY

THE ROLE OF THE TEACHER AND POSSIBLE FACTORS OF SUCCESS IN THE LEARNING PROCESS

This paper is an analysis of the possible key factors in creating the necessary conditions in which children might be able to learn. Dealing with methodology as a series of strict rules and tried and tested traditional approaches is too facile and even detrimental. The process of learning is a

substantive issue; teachers should be made well aware of various options open to them and the fact that the real acquiring of knowledge or skill involves the whole person. A good teacher is, also, a learner; he or she acts as a facilitator of learning and has a fully developed awareness of the possibility of change and important motivational factors.

KLJUČNE REČI: nastavne metode, promena, strah, strategije, neinteligencija, igra, uspeh, motivacija.